

בדין הנחה, תנופה וקריאה בביכורים

ראשי פרקים.

1. הקדמה.
2. פרשת הביכורים ב"כי תבוא".
3. מחלוקת התנאים בדין הנחה ותנופה.
4. מחלוקת התנאים בשאלה: האם קריאה מעכבת אם לאו.
5. דין "כל שאינו ראוי לקריאה".
6. שיטת הירושלמי בביכורים שנראו לקריאה, והופקעה יכולת הקריאה.
7. שיטת הבבלי בביכורים שנראו לקריאה, והופקעה יכולת הקריאה. שיטת הרמב"ם.
- שיטת תוס', רמב"ן ורשב"א.
- שיטת הריטב"א.
- שיטת ה"אור שמח".
8. ביאור מחלוקת הבבלי והירושלמי על פי הרמב"ם.
- שיטת "מדרכת המשנה".
- שיטת הגר"ט.
- הסבר מחלוקת הבבלי והירושלמי כמחלוקת במד הקריאה.
- הסבר פירוש הרמב"ם לדין "הגדתי היום" – פעם אחת הוא מגיד".

1. הקדמה.

בהבאת הביכורים למקדש מצינו שלוש מצוות: הנחה, קריאה ותנופה. בתחילת פרשת "כי תבוא" מצינו מצות הנחה ופרשת מקרא ביכורים, ובדרשות חז"ל מצינו שהיו מניפים את הביכורים.

בקדשים מצינו מצוות המעכבות ומצינו מצוות שאינן מעכבות, וא"כ, יש לדון ביחס לשלוש המצוות הנ"ל, האם הן מעכבות את הביכורים אם לאו. אם המצוות אינן מעכבות את הביכורים, יש לברר מה הזיקה שלהן לביכורים. ראשית, נפנה לפרשה ולדרשות חז"ל.

2. פרשת הביכורים ב"כ"תבוא".

"והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה, וירשתה וישבת בה. ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נתן לך ושמנת בטנא, והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכון שמו שם. ובאת אל הכהן אשר

יהיה בימים ההם, ואמרת אליו: הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ולקח הכהן הטנא מידך, והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. וירעו אתנו המצרים ויענונו, ויתנו עלינו עבדה קשה. ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, וישמע ה' את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו. ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובורע נטויה ובמרא גדל, ובאתות ובמופתים. ויבאנו אל המקום הזה, ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש. ועתה הגה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה', והנחתו לפני ה' אלהיך והשתחוית לפני ה' אלהיך. ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך, אתה והלוי והגר אשר בקרבך." (דברים כ"ו א'–י"ב)

אם נתבונן בפרשה בדרך הפשט, נראה, שהבאת הביכורים במקדש מחולקת לשני שלבים: השלב הראשון בביאה למקדש אל הכהן, ובו אומר המביא: "הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו", ואחרי ההגדה הזאת לוקח הכהן את הטנא ומניחו לפני מזבח ה'. השלב השני הוא המשכו של מקרא ביכורים: "וענית ואמרת לפני ה' אלהיך...", וגם כאן – בסופה של אותה אמירה ישנה התייחסות לראשית פרי האדמה, אלא שכאן לא הכהן מניח את הביכורים לפני מזבח ה', אלא הבעלים: "והנחתו לפני ה' אלהיך". ברור, שישנו קושי בניתוח הפרשה על פי פשוטה, מכיון שלא ברור האם הבעלים מניח את הביכורים לפני ה' (כפי שמופיע בסוף הפרשה), הכהן הוא המניח (כפי שמופיע בתחילת הפרשה), או שמדובר בשתי הנחות נפרדות.¹

3. מחלוקת התנאים בדיון הנחה ותנופה.

דעת ר' יהודה בברייתא.

ר' יהודה בברייתא² התמודד עם הקושי שבשתי ההנחות, ובאר את ההנחה השניה כתנופה, וז"ל הברייתא:

"תניא: ר' יהודה אומר: 'והנחתו' – זו תנופה. אתה אומר זו תנופה, או אינו אלא הנחה ממש? כשהוא אומר: 'והניחו' – הרי הנחה אמור, הא מה אני מקיים 'והנחתו'? זו תנופה." (רש"י (סוכה) – "דבראש הפרשה נאמר 'ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני ה' וגו', ובסיפיה נאמר 'והנחתו' – מכאן שחזר ונטלו. ולמה נטלו? – לתנופה." רש"י (מכות) – "שהוא מנחה אותו").

1. ישנו הבדל נוסף בין האמירה בשלב הראשון לזו שבשלב השני. בשלב הראשון התייחסות היא לה' אלקי הכהן: "הגדתי היום לה' אלהיך...", בניגוד לשלב השני, הפותח בצווי: "וענית ואמרת לפני ה' אלהיך", וברור שהכוונה לבעלים, וכן בהמשך: "והנחתו לפני ה' אלהיך, והשתחוית לפני ה' אלהיך. ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך..."

2. סוכה דף מ"ז ע"ב, מכות י"ח ע"ב, מנחות ס"א ע"ב, ועיין גם ב"ספרי" על אתר.

לפי ר' יהודה, בתחילה נותן המביא את הסל לכהן, והכהן מניח אותו לפני המזבח, ואח"כ לוקח המביא אותו שוב ומקיים מצות תנופה (ר' יהודה מבאר את ההנחה השניה כתנופה), אולם, לא ברור באיזה שלב בוצעה התנופה לפי ר' יהודה. אם נתיחס לסדר המקראות – התנופה בוצעה בסוף הקריאה, אולם הריטב"א על אתר³ מפרש: "וא"ת האי 'והנחתו' לבתר קריאה כתיב, ותנופה היא קודם קריאה, כמו ששנויה במקומו? – וי"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה, וכבר הנחתו לפני ה' קאמר קרא". מקור הריטב"א לכך שהתנופה נעשית לפני הקריאה היא ממשנה ו' בפ"ג במסכת ביכורים המובאת להלן, אולם במשנה שם לא מבואר שהיתה הנחה בתחילה, כפי שבאר רש"י, ואולי לדעת הריטב"א, החולק על באורו של רש"י בברייתא, לא בוצעה הנחה לפני תנופה, אלא רק בסוף, לאחר גמר הקריאה, כפי שמשמע מן המשנה.

דעת ר' אליעזר בן יעקב בברייתא.

בניגוד לדעת ר' יהודה, שבאר רק את ההנחה השניה כתנופה, ר"א בן יעקב באר גם את ההנחה הראשונה הכתובה בפרשה כתנופה, וז"ל ר"א בן יעקב בברייתא² ובגמ'³:

"תניא: 'ולקח הכהן הטנא מידך' – לימד על הביכורים שטעונין תנופה – דברי ר"א בן יעקב. מ"ט דר"א בן יעקב? – אתיא 'יד' 'יד' משלמים: כתיב הכא: 'ולקח הכהן הטנא מידך', וכתיב התם (ויקרא ז') 'ידיו תביאינה את אישי ה''. מה כאן כהן – אף להלן כהן, ומה להלן בעלים – אף כאן בעלים. הא כיצד? – כהן מניח ידו תחת יד בעלים ומניף".

בשיטת ר"א בן יעקב ברור שישנה תנופה לפני ההנחה הראשונה, והיא פעולה משותפת של הכהן והבעלים, ברם, לא ברור, כיצד יבאר ר"א בן יעקב את ההנחה שבסוף הפרשה: "והנחתו לפני ה' אלקיך".

לכאורה, אפשר היה לבאר בדעת ר"א בן יעקב שאחרי הקריאה והתנופה, מניח הבעלים את הביכורים לפני ה' – כפשוטו, שהרי כאן אין גזירה שווה כמו בתחילת הפרשה. אולם, מהגמ' במכות (דף י"ח ע"ב, לפי באור רש"י) משמע, שלר"א בן יעקב, מטרת החזרה איננה לתאר שתי הנחות, שהראשונה שבהן נעשית לאחר התנופה, והשניה היא הנחה כפשוטו, אלא שהתורה שונה על מנת ללמד שההנחה מעכבת, עפ"י הכלל שכל מקום ששנה הכתוב – אי קיום מעכב. וז"ל הגמ' במכות:

"א"ר אלעזר א"ר הושעיא: ביכורים – הנחה מעכבת בהן, קרייה אין מעכבת בהן...רב אחא בר יעקב מתני לה כדרכי אסי אמר ר' יוחנן, וקשיא ליה דר' יוחנן אדר' יוחנן, ומי אמר ר' יוחנן ביכורים הנחה מעכבת בהן קרייה אין מעכבת בהן, והא בעא מיניה רבי אסי מרבי יוחנן: ביכורים מאימתי מותרין לכהנים? ואמר ליה: הראוין לקרייה – משקרא עליהן, ושאיין ראוין לקרייה – משראו פני הבית. קשיא

קרייה אקרייה, קשיא הנחה אהנחה! ...הנחה אהנחה נמי לא קשיא: הא רבי יהודה
הא רבנן. מאי ר' יהודה? דתניא...ומאן תנא דפליג עליה דר' יהודה? – ר' אליעזר בן
יעקב היא, דתניא...”.

הנושא של דיון הגמ' הוא: האם הנחה מעכבת אם לאו, וממילא שאלת הגמ': "ומאן תנא
דפליג עליה דר' יהודה? מתיחסת אף היא לשאלת העיכוב. לר' יהודה, שלמד תנופה
מ"הנחתו" אין יתור ולכן אין ההנחה מעכבת, שהרי לא שנה בה הכתוב לעכב. לר' אליעזר
בן יעקב, שלמד תנופה מגזרה שוה, החזרה על ההנחה בסוף הפרשה, מסרתה לשנות על
מנת לעכב, ואכן כך באר רש"י על אתר.

ב"ספרי" מבואר שישנן שתי תנופות, וז"ל ה"ספרי":

”הנחתו לפני ה' אלהיך והשתחורת לפני ה' אלהיך – מלמד שטעונים הנפה ב'
פעמים, אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה”.

כך מבואר גם ברש"י על החומש (פסוק י').

תוס' (במכות) חולקים על באור רש"י בגמרא, בדעת ר"א בן יעקב, ומבאר בשם הר"ד
אברהם בר יצחק, שלפי ר"א בן יעקב היו שתי תנופות, כדרשת ה"ספרי", ואם כן, גם לר"א
בן יעקב אין מקור המלמד שההנחה מעכבת, שהרי גם את ההנחה השניה יבאר כתנופה.
תוס' סובר, שהתנא החולק על רבי יהודה בכרייתא וסובר שההנחה מעכבת – הוא ת"ק של
המשנה בביכורים, שלדיו אין כלל תנופה, ואם כן שנה הכתוב לעכב. על-פי ת"ק, היתה רק
הנחה אחת בסוף הקריאה, הקריאה אינה מפוצלת לשנים, כמבואר להלן. (עיין גרסת הגר"א
השונה לחלוטין).

דעות ת"ק ורבי יהודה במשנה בביכורים.

כל הנ"ל בדעת התנאים מדויק בכרייתות המובאות בגמ'², ברם, במשנה בפרק שלישי
(מ"ו) בביכורים מצינו שלושה הבדלים, וז"ל המשנה:

”עודהו הסל על כתפו, קורא מ'הגדתי היום לה' אלקיך, עד שגומר כל הפרשה. ר'
יהודה אומר: עד 'ארמי אבד אבי'. הגיע לארמי אבד אבי, מוריד הסל מעל כתפו
ואוחזו בשפתותיו, וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו, וקורא מארמי אבד אבי עד שהוא
גומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח והשתחזה ויצא”.

א. לפי הכרייתא (לפי באור רש"י), בין לר' יהודה ובין לר"א בן יעקב ישנם שני שלבים
כנ"ל, והקריאה מפוצלת לשני חלקים, כאשר בתוך נעשית ההנחה לר' יהודה התנופה
לר"א בן יעקב, ורק אח"כ ממשך לקרוא "וענית ואמרת...", אולם, במשנה משמע
בדעת ת"ק, שהקריאה מ'הגדתי היום לה' אלקיך" איננה מופסקת על ידי הנחה,
החלוקה של הקריאה לשנים נאמרה במשנה רק אליבא דר' יהודה. לפי זה נבאר,
שההנחה הראשונה אינה אלא הקדמה להנחה המתקמת בגמר מקרא ביכורים (עיין
בהמשך בביאור הרמב"ם למשנה).

- ב. בדברי ר' יהודה בכרייתא לא ברור האם התנופה נעשית גם על ידי הכהן, ברם, במשנה מפורש בדבריו, שהתנופה נעשית על ידי הכהן הבעלים.
- ג. בדברי ר' יהודה בכרייתא היתה הנחה בין שני תלמי הפרשה, והתנופה התבצעה רק בהמשך, בניגוד לדעתו במשנה, שהיתה רק תנופה אחת בתוך, ללא הנחה.

הסבר הרמב"ם בדעת ת"ק.

בהסבר דעת ת"ק לעיל הובאה דעת תוס', הסוברים שאין כלל תנופה. לעומתם, כותב הרמב"ם בפרוש המשנה: "כבר ביארנו בפרק שלפני זה, שהביכורים טעונין תנופה, ואין הלכה כר' יהודה". כך מוכח מן המשנה (פ"ב מ"ד): "...וטעונין קרבן ושיר ותנופה ולינה", ודוחק להצמיד כתוס', ולומר שת"ק חולק על דין תנופה, המבואר ללא חולק בפרק ב'. לכן, מובנת היטב שיטת הרמב"ם, הסובר, שלא נחלקו ת"ק ור' יהודה בשאלת קיומה של התנופה. אולם, יש לבאר, אם כך, מה היא מחלוקת תנא קמא ור' יהודה, לפי שיטת הרמב"ם.

לדעת ת"ק, הקריאה נקראת כיחידה אחת. לגבי זמן התנופה ניתן להעלות שלוש אפשרויות:

- א. התנופה התחילה תוך כדי הקריאה בשלב "ארמי אובד אבי".
- ב. התנופה התחילה בתחילת הקריאה.
- ג. אין קשר בין התנופה לקריאה.

ר' יהודה, לעומתו, סובר, שהפרשה מחולקת לשני שלבים, והתנופה מלווה את כל השלב השני, כפשט המשנה. אם נצרף לכך את שיטת ר' יהודה בכרייתא, השלב הראשון מופסק על ידי הנחת הביכורים לפני המזבח, ובשלב שני מתקיימות תנופה על ידי הכהן הבעלים, וקריאת הפרשה מ"ארמי אובד אבי".

מהרמב"ם בהלכות ביכורים נראה להוכיח, שת"ק סובר שהתנופה התחילה ב"ארמי אובד אבי", ואע"פ כן הקריאה התבצעה כיחידה אחת. ישנן שתי הלכות המוכיחות אפשרות זאת.

בפ"ג ה"י מתאר הרמב"ם את מצות הקריאה, ואיננו מחלקה לחלקים, וז"ל: "מצות עשה להתודות על הביכורים במקדש כשעה שמביאם. מתחיל וקורא 'הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו וכו' 'ארמי אובד אבי' וכו' עד שגומר כל הפרשה עד 'אשר נתת לי ה'..."

בהלכה י"ב מתאר הרמב"ם את הקריאה והתנופה, וז"ל: "...הגיע להר הבית נוטל הסל על כתיפו הוא בעצמו, ואפילו היה מלך גדול בישראל, ונכנס עד שמגיע לעזרה וקורא ועודו הסל על כתיפו הוא בעצמו, 'הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' וכו' ומוריד הסל מעל כתיפו ואוחז בשפתיו והכהן מניח את ידו תחתיו ומניף וקורא 'ארמי אובד אבי וירד מצרימה' וגו' עד שגומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח..."

אם נדייק בלשון הרמב"ם, נמצא שינוי מגרסת משניות וילנא בשיטת רבי יהודה. בעוד שבמשנה נאמר: "וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו, וקורא מ'ארמי אובד אבי" – ההנפה איננה חלק מן הקריאה, אלא מפסיקה את הקריאה לשנים – כותב הרמב"ם: "והכהן מניח ידו תחתיו ומניף וקורא". אפשר לבאר שלדעת הרמב"ם מהוה התנופה חלק מהקריאה מ"ארמי

עובד אבי", או לפחות נעשית בד כבד עם הקריאה, כפי שבאר בעל "משנה ראשונה", וז"ל: "נראה דפלוגתייהו הוא, אם היה הפסק בין קריאת 'הגדתי' לקריאת 'ארמי', דלת"ק משהתחיל 'הגדתי' לא היה מפסיק עד שגומר כל הפרשה, אע"פ שבינתים היתה תנופה, לא היה מפסיק בקריאתו והיה מניף עם קריאתו. ור"י סבר, שבשעת התנופה היה פוסק, ולאחר התנופה חוזר ומתחיל 'ארמי'. וזהו שאמר ת"ק: קורא מ'הגדתי' עד שגומר ולא היה מפסיק, ור"י אומר: עד 'ארמי', ששם הפסיק בשעה שמניף, ולאחר התנופה קורא ארמי".

אכן כך גרסת המשניות לרמב"ם, מהדורת הרב קאפח, "וכהן מניח ידו תחתיו ומניף וקורא". (עיין עוד בתויו"ט, שנדחק בישוב המשנה לדעת הרמב"ם). כמו"כ, אם נפרש שהרמב"ם הכריע כדעת ר' יהודה בהלכות ביכורים, אפשר לבאר את דעת ת"ק בצורה פשוטה יותר, אלא שלא ברור, מה גרם לרמב"ם להכריע כר' יהודה.

סיכום הדעות השונות בדין הנחה ותנופה.

1. ר"א בן יעקב על פי תוס' - שתי תנופות. אף תנופה אינה מעכבת, והנחה אינה מעכבת.
2. ר"א בן יעקב על פי רש"י - תנופה אחת והנחה אחת, וההנחה מעכבת.
3. ר' יהודה על פי הברייתא - הנחה בתחילה ואח"כ תנופה. הנחה ותנופה אינן מעכבות.
4. ר' יהודה על פי המשנה - רק תנופה אחת בין שני חלקי הפרשה, והנחה אחרי הקריאה. מסתבר, שהנחה אינה מעכבת.
5. ת"ק על פי תוס' - הנחה אחת ללא תנופה, מעכבת.
6. ת"ק על פי הרמב"ם בפירוש המשנה - תנופה אחת, והנחה בסוף הקריאה. לפי דבריו בהלכות ביכורים - התנופה מלווה את הקריאה מ"ארמי", ברם, איננה מפסיקה את הקריאה. ההנחה מעכבת.

דעת הרמב"ם בהלכה.

אפשר לזהות את דעת ת"ק עפ"י הרמב"ם עם דעת ר"א בן יעקב עפ"י רש"י. הרמב"ם הכריע שהנחה בעזרה מעכבת, וז"ל (פ"ג ה"ד): "ומשיניחם המביא אותן בעזרה הותרו לכהן, ואע"פ שלא התודה עליהן, שאין הקריאה מעכבת אכילתן". מקורו של הרמב"ם הוא דברי ר' הושעיא במכות (י"ח ע"ב): "ביכורים - הנחה מעכבת בהן, קריה אין מעכבת בהן". מקורו של הרמב"ם לדין תנופה זהה למקורו של ר"א בן יעקב - כך מפורש בפ"ג הי"ב: "ומנין שהביכורים טעונין תנופה, שנאמר: 'ולקח הכהן הטנא מידך' - לרבות הביכורים לתנופה", וכן גם בפירוש המשניות פ"ב מ"ד. מסתבר, שהרמב"ם באר את דעת ר"א בן יעקב בסוגיה, כרש"י, ואם כן, ר"א בן יעקב סובר שהנחה מעכבת. יש להוסיף, שבודאי שלל הרמב"ם את הסבר תוס', שהתנא הסובר שהנחה מעכבת הוא ת"ק במשנה, שהרי לדעת הרמב"ם, ת"ק מודה לדין תנופה, ולכן מסתבר לזהות את דעת ת"ק עם דעת ר"א בן יעקב, כנ"ל.

4. מחלוקת התנאים בשאלה: האם קריאה מעכבת אם לאו.

במשנה ובגמ' במכות (י"ז ע"א) מובאת מחלוקת תנאים, וז"ל המשנה והגמ':

"מתני' האוכל ביכורים עד שלא קרא עליהם...ה"ז לוקה ארבעים...גמ' אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: זו דברי רבי עקיבא סתימתאה, אבל חכמים אומרים: ביכורים הנחה מעכבת בהן קריאה אין מעכבת בהן. ולימא זו דברי רבי שמעון סתימתאה? הא קא משמע לן דרבי עקיבא כרבי שמעון סבירא ליה. מאי רבי שמעון? דתניא - 'ותרומת ידך' - אלו ביכורים. אמר רבי שמעון: מה בא זה ללמדנו? אם לאוכלן חוץ לחומה - ק"ז ממעשר הקל, ומה מעשר הקל אוכלן חוץ לחומה לוקה, ביכורים לא כל שכן. הא לא בא הכתוב אלא לאוכל מביכורים עד שלא קרא עליהן - שהוא לוקה".

לכאורה, לרבי עקיבא ולרבי שמעון אין אפשרות להביא ביכורים ללא קריאה, וממילא, כל מי שאיננו יכול לקרוא, מאיזו סיבה שהיא, אינו יכול להביא ביכורים. אולם, מצינו במשניות מסכת ביכורים וב"ספרי" כמה מקרים בהם לכתחילה מביאים ביכורים ולא קוראים:

א. הבאה ללא קריאה כאשר יש אי התאמה לתוכן ההגדה:

1. "הגר מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר: 'אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו...'". (פ"א מ"ד).
2. "האפוטרופוס והשליח והעבד והאשה וטומטום ואנדרוגינוס - מביאין ולא קורין, שאינן יכולין לומר: 'אשר נתת לי ה'''" (פ"א מ"ה).
3. "הפריש בכוריו ומכר שדהו - מביא ואינו קורא" (פ"א, מ"ז), ומבאר הרמב"ם (פ"ד ה"ה): "שאינו יכל לומר: 'אשר נתת לי ה'', שהרי אין לו".

ב. הבאה ללא קריאה, כאשר יש ספק:

"הקונה שני אילנות בתוך של חבירו, מביא ואינו קורא. רבי מאיר אומר מביא וקורא" (פ"א מ"ו). הגמ' בבבא בתרא (קל"ו ע"ב) מבארת שיסוד הדין מבוסס על ספק האם הקונה שני אילנות - קנה קרקע, אם לא, ור"מ מסתפק באילן אחד.⁴

ג. הבאה ללא קריאה, מטעם: "הגדתי היום" - פעם אחת הוא מגיד ואינו מגיד פעם שנייה".

4. בגמ' שם מבארים מה היא הבעיה בספק, ומדוע לא קוראים בגללו. רב אשי סובר משום "דמחזי כשיקרא", ורב משרשיא בריה דרב חייא מסביר: "דילמא אתי לאפקועינהו מתרומה ומעשר". ועיין בחידושי ר' חיים הלוי שהרחיב את באור הענין, ואכמ"ל.

במשנה (פ"א מ"ו) שנינו: "הפריש בכוריו, ומכר שדהו - מביא ואינו קורא. והשני - מאותו המין, אינו מביא; ממין אחר - מביא וקורא. רבי יהודה אומר: אף מאותו המין מביא וקורא". הירושלמי (על אתר) מבאר את דעת רבנן: "מה טעמן דרבנין? הגדתי היום פעם אחת הוא מגיד ואינו מגיד פעם שנייה".

ממשיך הירושלמי ומבאר, שגם רבי יהודה מודה לכלל "פעם אחת הוא מגיד", אלא שהוא מיישמו רק באדם אחד שהביא כבר ביכורים ממין אחד - שאח"כ, על שאר המינים, מביא ואינו קורא. (עיין בהמשך - הסבר שיטת הרמב"ם).

בכל המקרים בהם מביאים ביכורים ללא קריאה - הביכורים הינם מדאורייתא. ראייה לכך היא, שרק בפ"א מ"ח נאמר שאין חומש: "הפריש בכוריו - נבזוז, נמקו, נגנבו, אבדו, או שנטמאו - מביא אחרים תחתיהם ואינו קורא; והשניים אינם חייבים עליהם חומש", ואילו בשאר המשניות בהן נאמר שמביאים ביכורים ולא קוראים, לא נאמר שאין מביאים חומש, ומשמע שמביאים חומש, וממילא ברור שהביכורים מדאורייתא. כמו כן, ברמב"ם מובא הדין שאין חומש רק בפ"ד ה"ט, כפי שמוכח במשנה, ובפ"ב ה"א פוסק הרמב"ם שביכורים מעבר הירדן מדרבנן, משמע, שבכל שאר ההלכות בהן מובא דין "מביא ואינו קורא", הרמב"ם לא העיר דבר, הביכורים מדאורייתא.

הבעיה היסודית העומדת בפנינו היא, האם קבוצת המשניות העוסקת, באלו שמביאים ואינם קוראים, נאמרה גם למ"ד קריאה מעכבת, וישנם שני סוגי ביכורים, או שכל המשניות נאמרו רק למ"ד קריאה אינה מעכבת.

מדברי ר' יוחנן במכות (י"ח ע"ב) ניתן להוכיח בעליל, שהמשניות נאמרו גם למ"ד קריאה מעכבת, וז"ל הגמ':

"...וקשיא ליה דר' יוחנן אדר' יוחנן. ומי אמר ר' יוחנן ביכורים הנחה מעכבת בהן קרייה אין מעכבת בהן, והא בעא מיניה רבי אסי מר' יוחנן: ביכורים מאימתי מותרין לכהנים? ואמר ליה: הראויין לקרייה - משקרא עליהן, ושאיין ראויין לקרייה - משראו פני הבית. קשיא קרייה אקרייה? קשיא הנחה אהנחה? קרייה אקרייה לא קשיא - הא ר' שמעון הא רבנן...".

הגמ' הוכיחה מדברי ר' יוחנן, שאמר שביכורים שראויים לקריאה מותרין רק משיקרא עליהם, כלומר, קריאה מעכבת, והרי בהמשך סובר ר' יוחנן שביכורים שאין ראויין לקריאה - משראו פני הבית, ומכאן ראייה שגם מ"ד "קרייה מעכבת", מודה שביכורים שאינם ראויין לקריאה - אין קריאה מעכבת בהם. נמצאנו למדים, שאע"פ שקריאה מעכבת במקרים בהם ישנה אפשרות לקרוא, בכל זאת, במקרים בהם מעיקרא אין אפשרות לקרוא - אין הקריאה מעכבת. מקור הדברים במכילתא (פרשת משפטים פרשה כ'):

"ראשית בכורי אדמתך למה נאמרה פרשה זו? לפי שנאמר (דברים כ"ז): 'ולקחת

מראשית כל פרי האדמה' אין לי אלא פירות דרך ביכורים, משקין מנין? תלמוד לומר: 'תביא בית ה' אלהיך' - מכל מקום. ומה הפרש בין אלו לאלה אלא, אלו - מביאין וקורין, ואלו - מביאין ואין קורין... 'אשר ה' אלהינו' - להוציא גרים ועבדים. 'נותן לנו' - להוציא נשים, טומטום ואנדרוגינוס, משמע מוציאן שלא יקראו ומוציאן שלא יביאו! תלמוד לומר 'תביא' - מכל מקום. ומה הפרש בן אלו לאלה אלו - מביאין וקורין, ואלו - מביאין ואין קורין'.

וכן מבואר בריטב"א (בבא בתרא פ"א ד"ה "ודילמא"), במהלך ביאורו את דין ביכורים בספק קנין בקרקע, ח"ל: "ודילמא ביכורים נינהו ובעו קריאה, פי' ואע"ג דאיכא טובא שמביאין ואינם קורין, התם איכא טעמא דאימעטו בקראי מקריאה, אבל הכא דדילמא אית ליה קרקע וחייבין בקריאה היכי לא קרי עלייהו".

5. דין "כל שאינו ראוי לקריאה".

בבבלי (מכות י"ח ע"ב), לפני הדיון בדברי ר' יוחנן הנ"ל, ישנו דיון בדברי ר' אלעזר בשם ר' אושעיא, ומתחדש שם דין, שכל ביכורים, שאינם ראויים לקריאה, הקריאה מעכבת בהם, למ"ד קריאה אינה מעכבת, ח"ל הגמ':

"אמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא: ביכורים - הנחה מעכבת בהן, קרייה אין מעכבת בהן. ומי אמר ר' אלעזר הכי, והא אמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא: הפריש ביכורים קודם לחג ועבר עליהן החג - ירקבו, מאי לאו משום דלא מצי למיקרי עליהן, ואי ס"ד קרייה אין מעכבת בהן, אמאי ירקבו? כדר' זירא, דאמר ר' זירא: כל הראוי לבילה - אין בילה מעכבת בו, וכל שאינו ראוי לבילה - בילה מעכבת בו".

מהגמ' משמע, שדין "ראוי לקרייה", נאמר רק למ"ד קריאה אינה מעכבת. לכאורה קשה, שהרי ישנם מקרים בהם אין כלל קריאה, ובהם דין "אינו ראוי לקרייה", אינו מתקיים. אלא, שחייבים לחלק בין שני סוגי ביכורים, כפי שחלקנו למ"ד "קרייה מעכבת" לעיל. גם בירושלמי (פ"א ה"ה) מופיע דין "ראוי לקרייה", ופשטות הדברים גם בדעת הירושלמי, שדין ראוי לקריאה נאמר רק למ"ד קריאה אינה מעכבת.

6. שיטת הירושלמי בביכורים שנראו לקריאה, והופקעה יכולת הקריאה.

בשני מקומות בירושלמי מצינו מקרים של ביכורים שנראו לקריאה והופקעה יכולת הקריאה.

א. ירושלמי ביכורים פ"א ה"ה:

"שליח - רבי יוסי רבי שמעון בן לקיש בשם ר' יוחנן: בשלקטן לשלחן ביד אחר, אבל אם להביאן - הוא לא ישלחן ביד אחר. ולא מחסל לה, ר' יונה מחסל לה. רבי זעירא רבי אמי, רבי שמעון בן לקיש בשם רבי אושעיא: בשלקטן לשלחן ביד אחר, אבל אם לקטן להביאן הוא - לא ישלחן ביד אחר, שכל הביכורים שנראו ליתור

בקרייה אינן ניתרים אלא בקרייה. אמר רבי מנא: אף על גב דלא אמר רבי יוסי הדא מילתא, אמר דכוותה. אמר רבי זעירא לרבי יסא: נהיר את כד איתאמרת הדא דר' הושעיה, ואמר רבי יוסי ברבי חנינא מתניתא פליגא: הפריש ביכוריו ואח"כ מכר שדהו, מביא ואינו קורא? קיימונה כשנתן דעתו למסור משעה ראשונה. והתנינן: יבש האילן נקצץ האילן [מביא ואינו קורא?] עוד היא ביבש משעה הראשונה. וקרייה מעכבת? אמר רבי שמואל בר רב יצחק: הראוי לקרייה אין קרייה מעכבת."

ב. שם פ"א ה"ו:

"חברייא בשם ריב"ל: הפרישן קודם לחג ועבר עליהן החג – מביא ואינו קורא. הפרישן קודם לחנוכה ועבר עליהן חנוכה ונרקבו לאחר חנוכה לא קדשו. ולית ליה לרבי זעירא כהדא דחברייא? סבר רבי זעירא שכל הביכורים שנראו ליתור בקרייה אינן ניתורין אלא בקרייה. ולית לחברייא כן? אית להון כשהפרישן קודם לחג להביאן לאחר החג."

מכל דיוני הירושלמי נראה בעליל, שישנם שני סוגי ביכורים, גם למ"ד קריאה אינה מעכבת: ביכורים שמלכתחילה יועדו לקריאה – היראות לקריאה מעכבת בהם, וביכורים שמלכתחילה לא יועדו לקריאה – שבהם היראות לקריאה אינה מעכבת. ננסה לבאר את דעת הבבלי.

7. שיטת הבבלי בביכורים שנראו לקריאה, והופקעה יכולת הקריאה.

בגמ' בבבלי מצינו שני מקורות, שלכאורה סותרים זה את זה:

א. מכות דף י"ח ע"ב – הובאו לעיל דברי ר' אלעזר בשם רב הושעיא: "הפריש ביכורים קודם לחג ועבר עליהן החג – ירקבו", ובארה הגמ', שזה מכיון שאינם ראויים לקריאה. לא מבואר בבבלי, מה הדין במקרה שלקטן מלכתחילה על מנת להביאם לאחר החג, ואולי יחלוק הבבלי על הירושלמי, ויסבור שהדבר אינו תלוי בדעת.

ב. בכבא בתרא פ"א ע"ב: "...כר' יוסי בר חנינא, דאמר: בצרן ושגרן ביד שליח ומת שליח בדרך – מביא ואינו קורא. מאי טעמא? דכתיב: 'ולקחת והבאת' עד שתהא לקיחה והבאה כאחד, והא ליכא". מדינו של ר' יוסי מובן, שבמקרה שבצרן, יכול לשלחן ביד שליח, והשליח יביא ללא קריאה, כפשט המשנה בדין שליח, אע"פ שאם בצרו הבעלים, מלכתחילה נראו הביכורים לקריאה.

הראשונים⁵ דנו ביחס בין שני המקורות, וז"ל תוס': "בצרן ושגרן ביד שליח ומת שליח בדרך – מביא ואינו קורא. תימא, הא נראו לקרייה ונדחו והוה לן למימר ירקבו, כדאמר ר'

זירא בפרק בתרא דמכות: "הפריש בכוריו קודם החג ועבר עליהם החג – ירקבו, משום דקודם החג הוה חזו לקריאה ואחר החג תו לא חזו, וחשיב מטעם זה התם אין ראויין לבילה דבילה מעכבת בהן".

שתי דרכים אפשריות בהסבר היחס בין הסוגיות:

- א. ישנה מחלוקת בין הסוגיות.
 - ב. מדובר במקרים שונים.
- הרמב"ם, לפי ביאור ה"כסף משנה", נקט בדרך הראשונה, וראשונים אחרים חילקו בין המקרים. תוס', רמב"ן ורשב"א⁵ זיהו את דעת הבבלי עם דעת הירושלמי, ועל ידי כך חילקו בין המקרים, ואילו הריטב"א, חילק בין הסוגיות, ללא צורך בירושלמי. גם ה"אור שמח" חילק בין הסוגיות בבבלי, בדרך משלו.

שיטת הרמב"ם.

הרמב"ם מבאר בפירוש המשניות, ופוסק בהלכות ביכורים את כל המשניות האומרות, ש"מביא ואינו קורא", כפשוטן, ללא צימצומי הירושלמי, הכותב, שמדובר רק במקרה שלקטן מלכתחילה על דעת המציאות שבה לא יוכל לקרוא:

א. פ"ד ה"ה: "הפריש בכוריו ומכר את שדהו מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר 'אשר נתת לי ה', שהרי אין לו".

ב. פ"ד ה"ב: "הפריש בכוריו ויבש המעין או שנקצץ האילן – מביא ואינו קורא...".

ג. פ"ד ה"ג: המביא בכוריו מאחר תג הסוכות ועד חנוכה, אע"פ שהפרישן קודם החג – מביא ואינו קורא...".

המקום היחיד שבו מביא הרמב"ם את צימצום הירושלמי, הוא בפ"ב הכ"א, וז"ל: "המפריש בכוריו להעלותן בידו לירושלים לא ישלחם ביד שליח, ואם לקטן מתחלה על מנת לשלחם ביד שליח – הרי זה מותר לשלחם", ברם, אם נדייק, הרמב"ם דיבר אך ורק על רובד הלכתחילה, ולא התיחס לדין הדיעבד, וכבר בארו המהר"י קורקוס (פ"ד ה"ג), "מרכבת המשנה" ועוד אחרונים, שדין זה הוא רק למצוה בעלמא, ולא לעכב.

מהרמב"ם נראה בעליל, שחלק על פשט דברי ר' אלעזר בשם ר' הושעיא בדין ביכורים שהופרשו קודם החג והובאו לאחר החג, ופסק כסוגיה בבבא בתרא בפ"ד הלכות ביכורים ה"ח. ממילא, מובנת דרכו של המהר"י קורקוס וה"כסף משנה" (פ"ד ה"ג), שבארו, שהרמב"ם ראה מחלוקת סוגיות בבבלי, ופסק כסוגיה בבבא בתרא נגד הסוגיה במכות, וכדעת הבבלי נגד דעת הירושלמי, שלא כדעת תוס' וסיעתם שזיהו את דעת הבבלי עם הירושלמי (עיין בדבריו הבהירים של ה"כסף משנה").

עדיין יש לבאר, מה היא נקודת המחלוקת בין הבבלי לירושלמי, לשיטת הרמב"ם, אם נאמץ את דעת ה"כסף משנה" בהסבר הכרעת הרמב"ם. (עיין להלן)

שיטת תוס', רמב"ן ורשב"א.

תוס', רמב"ן ורשב"א³ אימצו את דעת הירושלמי ועל פיה חילקו, וז"ל תוס': "ותירץ רבינו חיים דהכא איירי כגון שהיה בדעתו מתחלה כשבצרן לשגרן ביד אחר, דאז יכול

5. תוס' בגיטין דף מ"ז ע"ב, תוס', רמב"ן ורשב"א בבבא בתרא דף פ"א ע"ב.

לשגרן ביד אחר כאילו לא נראו לקריאה מעולם, כדמוכח בירושלמי דביכורים... ולפי זה, הפריש ביכורים לפני התג על מנת להביאן לאחור התג לא ירקבו, אלא אחר התג מביא ואינו קורא".

שיטת הריטב"א.

הריטב"א בבבא בתרא חילק בין הסוגיות ללא התייחסות לירושלמי, וז"ל: "וי"ל דשאני התם שנדחו לגמרי, שאילו חזר בעה"ב ונטלן והביאן לירושלים, הרי יש בהם (חזקה) [קריאה] דלקיחה והבאה בחד איכא"⁶.

שיטת ה"אור שמח".

ה"אור שמח" בהלכות ביכורים (פ"ד ה"ג) ראה מחלוקת בין הבבלי הירושלמי בדין ביכורים שנראו לקריאה, ופתר את הקושי בין שתי הסוגיות בבבלי, לאור ביאורו במחלוקת הבבלי והירושלמי, וז"ל: "והנראה לי, דהירושלמי לא מזכיר כלל, משום שאינו ראוי לבילה רק כיון שנראו לקריאה ונדחו, ובכל מילי דדחיה אמרינן דהיכי דנראה ונדחה גרע מלא נראה כלל, יעוין סוכה פרק לולב הגזול, אבל לשיטת הבבלי, משום שאינו ראוי לבילה, טעם אחר איכא בהו, דשליח - דלא קרינא 'הבאתי', ואשה וכהן - דל"ק 'אשר נתת לי וכיר'ב, א"כ אין כאן מה לקרות והוי כאילו קראו, אבל הפרישן קודם לחג והביאן אחר התג הלא כל הקריאה איכא, רק דכתיב: 'ושמחת' כו' ואמרו דקורא דוקא בזמן שמחה, א"כ המיעוט הוא מצד אחר והוי כמו אלם גבי חליצה ולכן ירקבו, וזו סברא נכונה בס"ד...". אולם, דברי ה"אור שמח" צ"ע, שהרי משנה מפורשת שנינו בפ"א מ"ו: "מן התג ועד התנוכה - מביא ואינו קורא", ולכאורה, לפי דרכו של ה"אור שמח", היה גם כאן צריך לבאר שכל הקריאה ישנה, רק שאינו יכול לקרוא בגלל זמן שמחה. מסתבר, שה"אור שמח" יחלק בין ביכורים שהופרשו קודם התג (שבחפצא - חויבו בקריאה, והחסרון הוא בגברא, ולכן ירקבו) לבין ביכורים שהופרשו לאחר התג (שמעיקרא לא חלה בהם חובת קריאה), אלא שדרך זו קשה, מפני שאם מתיחסים לחיוב החפצא של הביכורים, כל סברתו הראשונית, שאין מה לקרות, נופלת, שהרי בתחילה אצל שליח היה מה לקרות אם הבעלים היו מביאים, וצ"ע בדברי ה"אור שמח".

8. ביאור מחלוקת הבבלי והירושלמי על-פי הרמב"ם.

באחרונים מצינו כמה דרכים בביאור מחלוקת הבבלי והירושלמי על פי הרמב"ם.

שיטת "מרכבת המשנה".

"מרכבת המשנה" (כפ"ד ה"ג) מכאר, שהבבלי במכות דף י"ט ע"א סובר, שהקדושה חלה על הביכורים רק משיראו פני הבית, ועד שלא נכנסו לחומת ירושלים הרי הם כחולין, ואין דחוי לחולין, וכך פסק הרמב"ם בפרק ג' ה"א וה"ב. הירושלמי, שלא הביא את הברייתא

6. עיין ב"בכורי יעקב" סוף הלכות לולב שכתב כריטב"א מעצמו.

המובאת בבבלי, יסבור כתוספתא פ"א ה"ב, שהקדושה חלה מיד, ובקדשים אמרין דחוי.

שיטת הגרנ"ט.

בחידושי הגרנ"ט (בבא בתרא סימן קפ"ד) מובא: "ונראה כביאור החילוק, דהנה בביכורים איכא תרי מצוות: (א) מצוות ההבאה לעזרה, (ב) מצוות קריאה. והנה בביכורים גופא איכא תרי גוונא: (א) שאין בהם חיוב קריאה, וכגון שמביאם גר, (ב) שמחויבים בקריאה, ודעת הירושלמי, דכיון דאיכא סוג ביכורים שאין בהם קריאה, יכול כל אדם לעשות ביכורים דכה"ג שלא יהא בהם חיוב קריאה, והיינו באופן שיהא בדעתו לשלחן ביד שליח, או שיביאם לאחר החג, אכן גמ' דידן לא ס"ל כן. וביאור המחלוקת נראה, דהנה יש לחקור בדין ביכורים שמחויבים בקריאה, האם החיוב נעשה מיד בשעת לקיטה, ומש"כ אם שגרן ביד שליח או שהביאן אחר החג הר"ל נראו ונדחו ודינא דירקבו, או דהחיוב קריאה חל בשעת הבאה, וע"כ כל שלא הביאם אלא שלחם ביד שליח, או שהביאם אחר החג, ככה"ג הר"ל ביכורים מעליא אלא שחיוב קריאה אין בהם, אך לא חשיב נראו ונדחו, ובוה פליגי הירושלמי וסוגיה דידן, ודר"ק".

הסבר מחלוקת הבבלי והירושלמי כמחלוקת בנדר הקריאה. הרמב"ם בספר המצוות (מצוה קל"ב), רס"ג (עשה פ"ה), סמ"ג (עשה ק"מ), יראים (רס"ה), חינוך (תר"ו) ובאזהרות של אבן גבירול, מונים את מצות קריאה כמצוה נפרדת ממצות הבאת הביכורים. הרמב"ם הכריע, כנוכח לעיל, שקריאה אינה מעכבת את הביכורים.

יש לחקור בכל דיני קדשים שבהם לא שנתה התורה לעכב, האם גילתה התורה, שהדין אינו בחפצא של הקרבן, אלא דין על הגברא בזמן הבאת הקרבן, וממילא ברור מדוע אינו מעכב את הקרבן, אע"פ שלא קיים את מצות הגברא, או שבקדשים, כאשר התורה אינה שונה, הדין אינו מעכב את הקרבן, מפני שהתורה גילתה שישנן שתי רמות של חפצא. לפי התפיסה הראשונה, הדינים שאינם מעכבים אינם דינים בחפצא אלא בגברא, ואילו לפי התפיסה השנייה, גם הדינים שאינם מעכבים הם דינים בחפצא.

הרמב"ם כתב בספר המצוות (כשורש השביעי), שאין ראוי למנות את דקדוקי המצוות כמצוה עצמאית, וממילא, יש להוכיח מכך, שמצות קריאה נמנית כמצוה עצמאית, שאכן היא מצוה נפרדת, ואיננה יוצרת חלות בביכורים. אפשר לדייק גם מלשון הרמב"ם במצוה קל"ב, שהגדיר את מצות הקריאה כמצוה עצמאית בזמן ההבאה, ולא כמצוה המחילה חלות בביכורים, ח"ל: "היא שצונו לספר טובותיו אשר היטיב לנו והצילנו, ומתחיל בענין יעקב אבינו ומסיים בעבודת המצריים וענותם אותנו ולשבתו על כל זה ולבקש ממנו להתמיד הברכה כשיביא הביכורים...". במצוה ע"ג מגדיר הרמב"ם את מצות הידוי כמצוה עצמאית גם ללא קרבן, ולא "מדברים הנגררים אחר הקרבן". נראה, שמצות הקריאה, לדעת הרמב"ם, אינה אלא מצוה עצמאית הנגדרת בזמן הבאת הביכורים.

לאחר זה, מוכן מדוע לא שייכת כל הסברא של ביכורים שנראו לקריאה, שהרי קריאה אינה אלא מצוה החלה על האדם בזמן הבאת הביכורים. הירושלמי חולק וסובר, שמצות הקריאה היא פרט מפרטי מצות הבאת ביכורים, וממילא,

מובן מדוע קיימת הסברה, שאם הביכורים נראו לקריאה אינם מותרים אלא בקריאה.

הסבר פירוש הרמב"ם לדין "הגדתי היום" פעם אחת הוא מגיד".
בביכורים (פ"א מ"ז) שנינו:

"הפריש בכוריו, ומכר שדהו – מביא ואינו קורא. והשני – מאותו המין, אינו מביא;
ממין אחר – מביא וקורא. רבי יהודה אומר: אף מאותו המין מביא וקורא".

הירושלמי מבאר את דעת רבנן:

"מה טעמון דרבנן? 'הגדתי היום' פעם אחת הוא מגיד ואינו מגיד פעם שנייה".

ממשיך הירושלמי ומבאר, שגם רבי יהודה מודה לכלל "פעם אחת הוא מגיד", אלא שהוא מיישמו רק באדם אחד שהביא כבר ביכורים ממין אחד, שעל שאר המינים מביא ואינו קורא.

בהסבר הירושלמי בדעת רבנן, לכאורה צ"ע, שהרי גם הראשון אינו קורא, ואם כן, אין כאן: "פעם אחת הוא מגיד"? התוספות יום טוב (על אתר) מתרץ: "וצריך לומר, דאע"ג דמוכר נמי אינו קורא, כל שהביא הוא בכלל 'הגדתי היום' וכו'". אולם, הרמב"ם בפירוש המשניות מבאר את דרשת הירושלמי כפשוטה, וז"ל: "השני, הוא זה שקנה את הקרקע, לא יביא מאותו המין שהביא הראשון, לפי שכבר הביא הראשון וקרא, אמר ה' בפרשת ביכורים 'הגדתי היום לה' וכו', ואמרו: 'פעם אחת אתה מגיד ולא פעם שניה'..." ונראה, שאין לקבל את דברי התוספות יו"ט, שמחק מן הרמב"ם את המילה "קרא".

נלענ"ד, לאור דרכנו בהסבר שיטת הרמב"ם, שהקריאה אינה דין בביכורים, וממילא הסברו של בעל התוספות יום טוב לא יכול להתקבל, שהרי דין קריאה ודין הבאה הינם שני דברים, ברם, בדעת הירושלמי, הסובר שדין הקריאה הוא דין בביכורים, אפשר להרחיב את הדרשה "פעם אחת הוא מגיד", ולומר כהסברו של התוספות יום טוב: ש"כל שהביא הוא בכלל 'הגדתי היום'".